

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

V. évfolyam 2. szám

2002. július

Díszpolgárok

Tanulságos és elgondolkodtató a lista, kiket tartott méltónak 1819-től Pest, Buda, Óbuda, majd Budapest arra, hogy díszpolgársággal tüntesse ki. Történelmi nevek között szép számmal bújnak meg polgári nevek, akik a maguk idején kiérdemelték a rangos méltóságot, a város elitjéhez tartozni. Ma már aligha lehetne felelősségre vonni a város harcedzett szenátorait egy-egy határozatért, a szavazatok megszólalásáért. Elsárgult jegyzőkönyvek árulkodhatnak arról, hogy milyen történelmi szelek fújdogáltak a huzatos tanácskozó termek boltíve alatt, s mi döntötte el ennél, vagy annál a kérdést, amikor a díszpolgárságra voksoltak a tanács tagjai. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy alkudozniuk kellett egymással, önmagukkal és tulajdon lelkiismeretükkel, hogy a történelmileg gyanús városfalak között megtalálják a helyes döntést. Alig több, mint száz név szólította felállásra a városatyákat, hogy főhajtással tisztelegjenek egy-egy új „polgártárs” előtt.

Ki tudja, a rendi ceremóniákkal szemben nem volt-e

megalázó a „citoyen” sorába keveredni, elvegyülni a polgárok számára fenntartott sorokban. Ám a tudományokban és egyéb tevékenységekben kiváló testület olyan rangot vívott ki időközben, hogy közöttük helyet foglalni tisztességet jelentett. Itt-ott azonban mégiscsak érződik a városatyák tanácsstalansága. Amint a rangos listát elnézegetem, a díszes sorokba mégiscsak becsöppent egy-egy „kakukktójas”. A történelem sasmadara le-lecsapott a városház udvarára is, s el-elhullajtotta zabi tojásait. A jegyzőkönyvek nyilván tükrözik a szenátorok heves vitáit, az elfogult hangadók (Folytatása a 4. oldalon.)

Emlékmű vándorúton

A Nepomuki Szent János emlékmű a néhai Pest legrégebbi köztéri szobra. Korábban a mai Kálvin téren, a városkapu előtt állt. Később a csepeli Ófalutól délre állították fel, majd a múlt század elején a Budafoki útra helyezték. (Írásunk az 5. oldalon.)

Budaörsiek Budapesten – fővárosiak falun

Dr. Thirring Gusztáv, a magyar természetjárás atyja két kötetben is összeállította 1920-ban „Budapest környéke” c. útikönyvét. A

Gellért térről indult, jellegzetes kis zöld kocsikkal, majd később (az 1940-es években) átkerült az ősmagyar motívumos dombor-

Szüreti mulatság az 1840-es években (Weber Henrik litográfiája)

több mint nyolcvan éves kézikönyv ma már csak történelmi emlék, de több értékes adatot megőrzött településünkről. 1884-ben a Budapest-Győr között közlekedő vaspálya elérte ugyan a települést, de a Helyi érdekű Vasút – a vicinális – ugyancsak összekötötte a falut a fővárossal. A Budapest – Budafok helyi érdekű villamosvasút az 1920-as években még a

művekkel díszített állomás a mai Móricz Zsigmond körterre. Akkoriban hetvenpercenként indult, 35 perc alatt Kamaraerdőhöz érkezett, 48 perc alatt Budaörsön volt, Törökbálintig, 60 percig tartott az út. (Folytatása a 7. oldalon.)

Budapesti Kossuth-emlékhelyek

A nagy magyar politikus születésének 200. évfordulójáról idén emlékeztünk meg. Budapesten különösen sok helyhez fűződnek Kossuth-emlékhelyek. Közülük mintegy húszat ismertünk. (Írásunk a 6. oldalon.)

Buda és Pest látképe 1837-ben (Carl Vasquez térképsorozatának litográfiája)

Gorizia a budai várban

Nemzetek és kultúrák közötti híd

Az olaszországi Gorizia múltját és jelenét bemutató kiállítást (*Egy közép európai város ezer éve*) június 14-én, a Budapesti Történeti Múzeum Barokk Csarnokában nyitották meg. Három szervezet, a Budapesti Történeti Múzeum, a budapesti Közép-európai Kulturális Intézet és a Goriziai Közép-európai Kulturális Találkozások Intézete összefogásának köszönhetően jöhetett létre ez a budapesti kiállítás. Az ünnepélyes megnyitón a fővárost hárman is képviselték: Schiffer János főpolgármester helyettes, Nagy Gábor Tamás, a Budavári Önkormányzat polgármestere és Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója.

– A kiállítás megrendezésével célunk egy Budapest-

hez hasonló sorsú város bemutatása volt. Ez a gyönyörű város ezer éves, akárcsak a magyar államiség nemrég ünnepelt évfordulója. Különösen azt a történelmet kell ismernünk, ami évszázadok és régiók között összefűz, és nem elválaszt bennünket. A határvárosok hidat jelentenek nemzetek és kultúrák között – mondta Bodó Sándor főigazgató.

A reprezentatív, értékes műkincseket és levéltári anyagokat felvonultató goriziai kiállítás szomszédságában „A múlt rétegei” elnevezésű, a budavári Szent György tér történetét

bemutató kiállítás várja a főváros múzeumának látogatóit. Az ókortól a szintén napjainkig tartó időszakot felölelő kiállítás mintegy elenponozza a goriziai. Az ottanival szemben itt a térképek, fotók grafikák kinagyított anyagai dominálnak és a középkori budai polgárság kultúráját, mindennapi életét bemutató leletanyag. Ritkán látni középkori bőrcipőket, fafésűt, ecsetet..., azaz szerves alapanyagokból készült tárgyakat. Az impozáns kerámia leletanyag mellett azonban itt most ezek is kiállításra kerültek. „A múlt rétegei” kiállított anyagai

közül a legnagyobb szenzáció a Szent György téri egykori Teleki palota mélypincéjében talált „Anjoukárpit”, amely az Árpádok vágásos címere mellett az Anjouk kék alapon aranyliomos címerét ismétli. A nemzetközi érdeklődést kiváltó lelet a koronázási palást után a második legkiemelkedőbb korai magyar textilemlékünk.

Idei budapesti nyarunk egyébként is bővelkedik múzeumi eseményekben. A Szent Iván napi különleges múzeumi programok keretében június 23-án a Budapesti Történeti Múzeum az „Érték ex papír” elnevezésű kiállításának szervezett rendhagyó megnyitót. Az Aquincumi Múzeum június 25-től az „Építménytől az épületig – rekonstrukciók és épületmakettek az őskortól a népvándorlás koráig” című kiállításával várja az érdeklődőket...

gábrriel

A tudás forrásai

Művelődéstörténeti vetélkedő a fővárosban

Közel száz budapesti középiskolás mérte össze tudását, a hazai és fővárosi közgyűjteményekről szerzett ismereteit „A tudás forrásai” elnevezésű országos művelődéstörténeti vetélkedő budapesti döntőjén. Korábbi számainkban (2001/4., 2002/1.) a vetélkedő indításáról és az elődöntőről már részletes tájékoztatást adtunk.

A Xántus János Idegenforgalmi Gyakorló Középiskola termeiben az elődöntő munkafüzetét eredményesen kitöltő, egyenként háromfős csapatok április 20-án vettek részt a fővárosi döntőn. A három teremben egyidejűleg folyó megmérettetésén válasszaikat szakmai zsűri értékelték, országosan egységesen kialakított szempontrendszer alapján. A mintegy négyórás vetélkedő szünetében egy kis harapnivaló és üdítő várta a vetélkedőn résztvevő diákokat és felkészítő tanáraikat.

Az izgalmas, sokszor fej-fej melletti küzdelem eredményeként a fővárosból hat,

egyenként háromfős csapat jutott tovább az október 5-i, székesfehérvári regionális döntőbe – lelkiismeretes felkészülé-

sük és tanáraik munkájának köszönhetően. A fővárosi döntő résztvevői oklevelet kaptak, a regionális döntőbe bejutó csapatok értékes könyvjutalomban is részesültek. A Xántus János Idegenforgalmi Gyakorló Középiskola hat, Budapest Főváros Levéltára negyven jutalomkönyv felajánlásával szerzett örömteli meglepetést a továbbjutó csapatok diákjainak körében. A fővárosi vetélkedő előkészítése és megvalósítása a Budapesti Honismereti Társaság tagjainak volt köszönhető.

A regionális döntőn résztvevő fővárosi középiskolák

Iskola megnevezése

Felkészítő tanár

Árpád Gimnázium

Dr. Szondi Emma

Bethlen Gábor Újreál Gimnázium

Vörös Attila

Gundel Károly Vendégl. és Idegenforgalmi Középiskola

Broszmann Judit

Nagy László Általános Iskola és Gimnázium

Galaba Adrienne

Xántus János Idegenf. Gyak. Középiskola (2 csapattal)

Csepregi Oszkár

Nemzeti Múzeum II.

Életrajz a hőskorból

● folytatás előző számunkból

Később a Széchenyi István által alapított Magyar Tudós Társaság évkönyveinek címlapját és a tagsági jegyeit is Karacs metszette.

Feleségét Takáts Évát az első magyar újságíróként Széchenyi István a „Honunk szebb lelkű asszonyainak” ajánlott Hitellel ajándékozta meg. A Nemzeti Múzeum mögött meghúzódó Szentkirályi, régen Ősz utca 23. számú házában emléktábla hirdeti: Itt állott Karacs Ferenc rézmetsző háza, ahol Katona József 1811-ben és 1813-ban lakott. Leánya Karacs Teréz emlékezése felidéri a Nemzeti Múzeum korabeli környezetét.

„Atyám 1808-ban vette meg, Kultsár Istvánnal együtt azt a nagy telket, melynek egy kis részén még most is áll a Karacs-féle keskeny, egyemeletű ház az Ősz utcában. ... Keskeny fafolyosónkról gyönyörű kilátás nyílt a budai hegységre és kelet felé a Rákos síkjára ... Udvarunkat és kertünket szép fák, díszes virágok és gyep ékesítették ... Az egyszerűséget kedvelő Virág Benedek azért nevezte el a mi házunkat „tuszkulánium”-nak, a fényt ismerő Jankovich Miklós (Hatalmas könyv és kézirat gyűjteményét 1836-tól a Széchenyi Könyvtár őrzi) pedig az „egyszerűség paradicsomá”-nak. ... Még 1819-ben is igen pongyola képe volt ennek az egész környéknek. ... Párhuzamosan fut az Ősz utcával a Zerge (Horánszky) utca, mely az én gyermekkoromban egy nagy mocsaras tó partja volt. ... A Mária utca helyén, hol most díszes házak emelkednek, mély csatorna fu-

tott, mely a váci töltésnél kezdődött s a táborigi kórház mellett szakadt a Dunába. ... A „Főherceg Sándor” utcát akkor Báró Sándor utcának nevezték. Mikor ez utóbbi nevet megsemmisítették, „Város-major” utca ne-

tam a múzeumot, és úgyahogy sokat tanultam benne. A felügyelő, ez élénk kis köpcös férfi, fáradhatatlanul magyarázott magyar, német és latin nyelven. A falusi nép előtt élcelt is, midőn a kőkort és a hosszú

„A tudás forrásai” című vetélkedőre az Árpád Gimnázium csapata által benyújtott anyagból (Hód András – Szomor Dániel – Pápai Simon felvétele)

vet kapott, mivel azon a telken, melynek egy részén jelenleg a képviselőház épülete áll (ma Olasz Intézet), a tehénpásztor lakott, és bikákat tartottak, az iskolába járó gyerekek gyakori rémületére.

A múzeum épülete egyszerű emeletes ház volt. (Az itt álló mai épületét 1837-ben kezdték építeni.) A tárgyak nagy része még ládákban rejtett, a kevesebb részt pedig az alsó termekben helyezték el. Az igazgató Müller Jakab (Miller Jakab), az emeleten lakott. Az ő fia, Eduárd velem járt a ref. iskolába, hol a fiúk mivel igen gyöngéd alak volt Eduárd kisasszonynak hívták. A múzeumi épület körüli nagy tér gyepes s óriás cserfákkal árnyékolta. Iskolába menet és jövet rendszeren itt jártam át, nem ritkán használva az itteni omladékok alagutait. Szülőim engedelmével sokszor meglátogat-

lándzsákat ismertette. Különösen figyelmükbe ajánlta az ilyeneknek és a gyermek-látogatóknak az egymásnak szembenálló síró Herakleitosz és a nevető Demokritosz szobraikat.

A múzeum mögötti köz, mely most szép (Múzeum) utca, még 1839-ben is csak az Öt-pacsirta (Puskin) utcáig volt nyitva. Még harminc év előtt is az a hely félelmetes volt, szemétdombokkal borítva, rongyszedőnők, csirkefogók menhelye. Egyfelől a múzeumkert dűlledező kerítése, másfelől a tisztátalanságáról híres „Két pisztoly” istállóinak piszkos fala még rondábbá tette a környék képét. A nép „Sintér-köz”-nek nevezte ezt a helyet. Sem az állam, amely a múzeum volt, sem a városi hatóság, sem a szépítő hivatal (Verschönerungs Direction) nem lendített, nem lendíthetett semmit. Most már ott pom-

páznak a főúri paloták, és a „Két pisztoly” helyén emelkedik az első hazai takarékpénztár egyik nagy háza. Ha most széttelkinthetne itt Széchenyi István, ki oly keservesen zúgolódott mindig a múzeum dísztelen környezetéért! A Kálvin téren (akkor Széna-piac) volt a reformátusok imaháza és iskolája. Egyszerű termecs-

kében együtt tanultunk a fiúk, leányok (egyetlen hely Pesten ahol az 1810-es években magyar nyelven tanítottak); a káplán volt a tanítónk, húsz-harminc főnyi a tanulók száma, ... Báthory Gábor (Karacs Teréz 1808-1892, keresztapja) volt akkor a pesti lelkész (püspök, egyike Széchenyi Ferenc könyvgyűjteményét alapozó ügynökeinek, később adományozóinak), s tanítóink kezdetben Zilahy, utána Szikszay segédlelkészek.”

A mai méltóbb környezet már alig emlékeztet az egykori hőskori állapotokra, ehhez ha csekély mértékben az egykor múzeumra fizetők is hozzájárultak. Az ő emléküket idézi fel a Karacs család és a szintén Szentkirályi utcában élt Karácsony Sándor elődeinek egy-egy 1809-ből való quietantiája, azaz nyugtája.

Karacs Zsigmond

Díszpolgárok

• folytatás az első oldalról

érveléseit, a bocsánatos bűnök és hibák magyarázatait. A főváros másfél évszázados történetében – ha csak a díszpolgárok listáján tallózunk – felüti fejét a „magyar betegség”, a szolgai szervilizmus, a rossz lóra tevés. Alig nyújt magyarázatot a később helyreállított történelmi szemlélet, vagy hogy szenátorainkban az adott pillanatban idegen vér csörgedezett.

Itt van pl. Haynau báró Pest-Buda 1849-es, ill. 1850-es díszpolgársága. Mi készítette a városatyákat, hogy amint megszabadultak Kossuthtól, máris tálcán vigyék számára a neves kitüntetést. Nem maradt-e hű a „bresciai hiéna” történelmi önmagához az aradi tizenhárom kivégzésében? Mert míg azok holtteste ki sem hullt, ő máris Budának és Pestnek díszpolgárává vált. (Bécsben csak két-három év múlva gondoltak kitüntetésére.) Mit keresett a díszes társaságban Bach Sándor, a hírhedt belügyminiszter, vagy Schwarzenberg herceg, akinek feladata volt Kossuth törökországi megfigyeltetése és az internuncius biztatása, hogy a kormányzó elnököt meggyilkoltassa. Vagy mit keresett Windischgrätz herceg a „magyarországi lázadás” leverője ebben az illusztris társaságban? Vagy itt van pl. Jellasics József báró – szép magyar keresztnévvel – a magyar szabadságharc véres drámájának elindítója.

Ezek ez emberek 1849-ben Pest városának díszpolgárai lettek. Mi történt a városháza árkádjai alatt, miközben szinte puccszerűen megválasztották őket a város első embereinek? Több-ségük nem is tartózkodott

az országban, de legfőképpen a városban, így egyértelmű, hogy „honoris causa” adományozásról lehetett szó. Milyen eszeveszett gyorsasággal kellett hátat fordítani a szabadságharcnak és megaláztatottan eljuttatni a kitüntetések az érdekeltekhez! És minő politikai pamflettel kellett meglepni Európát e sötét években. Óh, tempora mutantur!

Az az érzésem, hogy ezeknek az uraknak eszük ágában sem volt a díszpolgárság elnyerése. Legálábbis Paskievich hercegnek, aki Világosnál vodkázott tisztársaival egy köny-

nyú „győzelemmel” maga mögött, hiszen Görgei puskalövés nélkül lábai elé tette a magyar fegyvereket. Jellemét ismerve ez az ember eltekintett volna a város díszpolgárságától. De bizonyos vagyok abban, hogy Jozsif Viszárionovics Sztálin sem gondolt az adott pillanatban – 1947-ben – arra, hogy „birodalma” periferiáján van egy rommá lőtt város, állítólag a magyarok fővárosa, ott meg kellene pályáznia a generalisszimusznak a díszpolgárságot. Nos, megkapta. A magyar szervilizmus örök dicsőségére.

Ezzel szemben hiányzik a díszpolgárok közül a legnagyobb magyar, Széchenyi

neve. Igaz, ő tett is valamit ezért a városért! Hogy a történelem vakító fényében nem lehet észrevenni az Alagutat, a Tudományos Akadémiát, vagy a Lánchidat, ez legyen a mi hibánk. A szívünkben ő mégiscsak a város elsőszámú citoyenje, aki előtt kalapot emel Pest és Buda népe. Még szerencse, hogy egyéb érdemes nevek mellett ott találjuk az ötödik kerület képviselőjének, Kossuth Lajosnak a nevét. (Halála előtt két évvel választották meg.) S ott van a nagy mesemondóé, Jókai Mór, vagy Podmaniczky Frigyes báróé, Budapest „vőlegényé”.

Rédey Pál

Rédey Pál

(1923-2002)

A Farkasréti temető ravatalozójában, április 17-e délutánján az evangélikus egyház szertartása közben búcsúztatta Társaságunk nevében Kanyar József, a Honismereti Szövetség örökös elnöke dr. Rédey Pál ny. evangélikus lelkész, a Budapesti Honismereti Társaság elnökét, egyben lapunk szerkesztő bizottsága vezetőjét.

Élete Budapesthez kötődött, itt is született. A negyvenes évek végén a soproni Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karán végzett. Ezt követően – ahogy előző számunk vezércikkében írta – 1950-ben, mint Kolombusz Kristóf az Üllői út szélén vetett horgonyt. Évtizedeken át a kerület evangélikusainak lelkesze volt – közben íróként, újságíróként és papként egyaránt ismertté vált.

Emberséges hangú, magas erkölcsi színvonalú regényei novelláskötetei a múlt felidézése során elkötelezett hazafiságáról tanúskodtak. Több évtizede a helytörténet, honismeret elkötelezettje volt. Akkor is, amikor a Hazafias Nép-

front keretében összejövő lokálpatriótákat, szakembereket az állandó gyanakvás légköre vette körül a hatalom akkori képviselői részéről. A Budapesti Honismereti Társaságnak 1991-ben történt alapításától elnökeként segítette Budapest történelmi múltjának ápolását, népszerűsítését. A Honismereti Szövetség 1993-ban emléklappal, 2000-ben Honismereti Munkáért emlékéremmel tüntette ki munkájáért, az utolsó tisztújításukkor a szövetség alelnökévé is választották.

Lelkészként és újságíróként az Evangélikus Élet c. hetilapnál, a Lelkipásztor c. havi lapnál szintén dolgozott. Tanított az Evangélikus Főiskolán, publikált az Új Tükörben, a Magyar Nemzetben, más napi- és hetilapokban és szerkesztette a Dunakanyar folyóiratot. A MUOSZ 1992-ben az Aranytoll kitüntetésben részesítette, temetésén a Jókai-lepel borította koporsóját.

Tragikus hirtelenséggel, március 31-én távozott közülünk. Emlékét kegyelettel őrizzük.

A csepeli Nepomuki Szent János-szobor

A csepeli Szent Imre tér árnyas fáinak lombkoronája alatt emelkedik Nepomuki Szent János barokk-kori emlékműve. A teret díszíti a kerület egyetlen XVIII. századi műemléke, a főváros pesti felének legrégebbi köztéri szobra.

A sok vihart átélte, hányatott sorsú műalkotás az idén már 280 éves. Ha a kegyes életű szentet ábrázoló szobor mesélni tudna, biztosan sok érdekességet hallhatnánk a XVIII. századi Pest életéről; III. Károly, Mária-Terézia és II. József uralkodásának idejéről, és arról a 215 évről, melyet a szigeten töltött. De a kezét tartózkodóan maga elé emelő szobor hallgat, mint ahogy akkor Prágában János kanonok is hallgatott, vállalva a vértanúságot.

A Pilzen közelében fekvő Nepomukban született. A vallásos családban felnőtt gyermek már kora ifjúságától folyamatosan kegyes szolgálatokkal segítette a helyi római katolikus egyházat. Miután a papi pályát választotta az egyházi hierarchiában gyorsan emelkedett. Rövidesen a prágai főszékesegyház hitszónoka lett, kanonoki rangban.

Ékes szónoklatait szívesen hallgatta IV. Vencel német-római császár, cseh ki-

Emlékmű vándorúton

Pest legrégebbi köztéri szobra

rály és udvara. Az uralkodó a kanonok iránti nagyrabecsülését azzal fejezte ki, hogy neki udvari alalmazna osztói megbízatást adott, és Joanna királynő gyónatatóatyjává választotta.

Vencel király egyre jobban elhanyagolta az államügyeket, italozó, erkölcstelen életmódot folytatott, alatt-

valóival zsarnoki módon kegyetlenül bánt. Nem hallgatott nevének jó szándékú kérésére, korholására. A reményét vesztett uralkodónő János kanonok tanácsára az égieket hívta segítségül. Sűrűbben járult a szentségekhez, gyakrabban megjelent a kanonoknál gyónásra. Mindez a féltékeny és rosszindulatú uralkodóban alaptalan gyanút ébresztett, olt-hatatlan kíváncsiság vett erőt rajta az iránt, hogy mit gyón meg Joanna olyan sűrűn. Miután a császár nem tudta szép szóval elérni, hogy János a gyónási titkot feladja, kínzásoknak vetette alá, majd az éj leple alatt 1393-ban a Moldva vízébe dobatta.

A gaztett elkövetése után – a hagyomány szerint – rövidesen csoda történt. Égi fény tört fel, a szokatlanul ragyogó csillagok a folyón tükröződve követték a mártír lebegő testét. Virradat után a kettévált folyó homokjáról a meggyötört testet áhítattal a székesegyházban helyezték örök nyugalomra.

János kanonok alakja és története a XVIII. században, az ellenreformáció idején került előtérbe. A jezsuiták ellenpontként állították Husz Jánosnak, a reformáció nagy cseh mártírjának alakjával szemben. Sírját 1719-ben bontották fel, boldoggá 1721-ben, szentté 1729-ben avatták. A Habsburgok kedvenc barokk szentje volt. A vízi foglalkozásúak – halászok, hajósok, révészek, vízimolnár-
ok – védőszentje, szobrai eredetileg utak, hidak, várkapuk, vizek környékén álltak. Kőbe faragott alakjában gyönyörködhetünk többek közt a prágai Károly-hídon, Bécsben, Kő-

szegen, Veszprémben és örömrékre Csepelen is. A szobor és a fölé helyezett kőépítmény – gloriéta – legkorábbi, talán első Szent János emlékmű, hiszen már a boldoggá avatás évében, 1721-ben elkészült. A szentet ábrázoló hazai és külföldi művek közül is kiemelkedő méretével és impozáns kiképzésével. Alkotója, a kiváló csepeli műve-

szettörténésznek, dr. Bodor Imrének feltételezése szerint Hörger Ferenc Antal. Eredetileg 1721-1786 között a pesti-kecskeméti városkapu előtt, a mai Kálvin téren állt. Létrejöttének körülményeire a különös műgonddal kiképzett, akantuszlevelekkel díszített szobortalapzatot szemlélve kaphatunk választ. A barokk díszekkel övezett címerpajzsban a sörkésztés szerszámai megfigyelhetők. Ez arra utal, hogy a szobrot mesterek állították. Ezt a feltételezést az is alátámasztja, hogy akkor a külvárosnak számító terület a serfőzők negyede volt.

Az 1788-ban – mai szóhasználattal – városrendezési okokból lebontott emlékművet Christianus Schmidt de Wallenstein (1721-1801), a község első plébánosa megszerezte és Csepelen állította fel az Ófalutól délre, Tököl felé, a Duna partját követő út mellett 108 méter magasra emelkedő homokbuckán, melyet ezt követően János-hegynek, a környékét Jánoslegelőnek neveztek el. A XIX. századi térképeken mindenhol feltűnik „Johannes Kápolna” jelzése. Felépítése után fontos szerepe lett a község vallási életében: János nap, május 16. közösségi ünnep lett, amikor a hithű lakók felkeresték az emlékművet.

Az 1838-as árvíz után a falut délre telepítették, a magasabb fekvésű mai főter környékére. A község központját jelentő római katolikus templom helyét pontosan a Szent János szobor irányába jelölték ki. Így a fél évszázad előtti szoborhelyezés hatott az új falu kialakítására.

(Folytatása következő számban – a szerk.)

Bolla Dezső

RÓLUNK – RÖVIDEN

Budapesti Honismereti Társaság

Éves közgyűlését a Budapesti Honismereti Társaság május 24-én, a Budapesti Városvédő Egyesület Podmaniczky termében tartotta. Elsőként a 2001. évi közhasznúsági beszámoló, a pénzügyi mérleg és eredménylevezetés valamint a 2002. évi munkaterv került megvitatásra, *Gábrriel Tibor* titkár írásbeli előterjesztésében. Az előterjesztő szóbeli kiegészítésében bejelentette, hogy 2002. őszén a Társaság Rendezvény és Gyűjtésményi Szakbizottságai kibővített ülés tartását tervezik –

a tagság tevékenységi lehetőségeinek bővítése érdekében. Ismertette, hogy a „*Budapest múltjának emlékei*” c. forrásgyűjtő akció ünnepélyes eredményhirdetését követően a „Városunk”-ban, a Honismeret c. folyóiratban (2002/3. sz.) és az Újpest újságban (2002. jún. 13.) jelennek meg részletes tájékoztatások a Társaságunk által szervezett sikeres pályázat eredményeiről. A „*Tudás forrásai*” c. országos művelődéstörténeti vetélkedő fővárosi döntőjének előkészítéséről a „Városunk” 2002/1. szá-

mában emlékezett meg – többek között teljes terjedelmében közölve az elődöntő feladatfüzetének kérdéseit és a helyes válaszokat. Ezeket postai úton a felkészítő tanároknak és a résztvevő diákoknak is megküldték. Javasolta, hogy a jövő évi tisztújításig az Alapszabályban foglaltakkal egybeesően *Karacs Zsigmond* alelnök lássa el az elnöki tisztség feladatait, a bankszámla feletti rendelkezési jogot is beleértve.

Ezt követően *Bóta Piroška*, az Ellenőrző és Számvizsgáló Bizottság elnöke adott tájékoztatást az egyesület 2001. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzése során tapasztaltokról.

A tárgyévét takarékos évenek, az egyesület könyvelését pedig rendben tartottnak minősítette.

A Budapesti Városvédő Egyesület alelnöke, *Szöllősi Ferenc* a közel húsz éves fővárosi egyesületükről adott tájékoztatást. Végül az „Egyebek” napirendi pont keretén belül került bejelentésre, hogy a Budapesti Honismereti Társaság felterjesztésére tevékenységéért *Karacs Zsigmondot* *Bél Mátyás* díjjal, *Ádám Ferencet*, *dr. Újj Íriszt* és *Pándi Tamást* Honismereti Emléklappal tünteti ki a Honismereti Szövetség. Ezek átadására július 1-jén, a sátorlaúj helyi Honismereti Akadémián kerül sor.

Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójáról 2002-ben emlékezhetünk meg. Budapestben különösen sok helyhez fűződnek Kossuth emlékek.

1. Istenszeme-fogadó a Zugligetben.

1837. május 5-én itt tartóztatják le.

2. Budai várbörtön („Stockhaus) a mai Táncsics utcában. Raboskodásának helyszíne 1837–1840 között.

1837. május 5-én itt tartóztatják le.

3. Nyugati pályaudvar.

Innen, az egykori Középponti Magyar Vaspálya Indóházából utazott:

- 1846-ban Vácra az első vasútvonal megnyitáskor,
- 1848 őszén alföldi toborzójújtaira,
- 1848 Szilveszter napján Debrecenbe,
- 1849 júniusában ide érkezett vissza diadalmenetben,
- 1894. március 30-án ide futott be a hamvait szállító gyászvonat.

4. Szabadság tér

Az Újépületben a szabadságharc alatt kiképző és ellátó központ működött, ahol gyakran megfordult Kossuth is. Később a hírhedt börtönben raboskodott családja, Kossuthot pedig 1851 szeptemberében 36 „főrebellis” társával jelképesen itt végezték ki.

5. Nádor utca 12., ún. Döring ház

A ház emeletén bérelt lakást 1847-48-ban a Kossuth-család.

6. József nádor tér – mai Postabank palota

1836-37-ben a ház második emeletén élt a Kossuth-család, itt volt az ügyvédi iroda, a Törvényhatósági Tudósítások „másoló kancelláriája” és a négy „kosztos kisasszony” szállása. Az 1838-as árvíz idején innen menekült a családja Maglódra, majd Dabasra.

7. Vigadó-tér („Redoute” épülete)

1842-ben itt szervezte meg Kossuth az első „műipari kiállítást”, 1844-től a védegyeleti bálakat és az inasok mestermunkáinak bemutatását. 1848. április 14-én itt kötött ki a magyar kormány tagjait hozó hajó, 1848. július 5-én itt nyílt meg az el-

Budapesti Kossuth-emlékhelyek

ső népképviseleti országgyűlés, ahol Kossuth „pénzügyér”-ként, és Pest megye valamint Pest-Belváros képviselőjeként vett részt. Innen indult őszi toborzójújtára is.

8. Deák-téri evangélikus templom

Itt keresztelték meg fiait: Ferencet 1841-ben (keresztkomája: Deák Ferenc), Lajos Tódort pedig 1844-ben.

9. Fővárosi Városháza

Az egykori Károly-kaszárnya épületében működött Kossuth bankjegy nyomdája.

10. Pesti Vármegeháza. Az épületben többször is megjelent:

- 1823-ban a nemesi jogok ellen tüntető jurátusokkal,
- 1840-ben kiszabadulása után itt mondott köszönetet a megyegyűlésnek,
- 1847 októberében itt választották meg Pest megye országgyűlési követévé,
- 1848 júliusától a megye és a Belváros képviselője volt.

11. Nemzeti Színház (Rákóczi út – Múzeum körút sarkán)

- 1849. június 5-én a díszpáholyban foglalt helyet – a fővárosba történt visszatérés öröme.

12. Szép utca 3.

- 1836. május-július között – Pozsony-

ból jövet – itt bérelt először lakást Pesten.

- 1841 januárjától – házassága után – háromszobás lakást bérelt.
- 1842-ben itt fogadta a jurátusok fáklyás szimpátiatüntetését.

13. Kossuth utca 3. (egykori Horváth-ház)

Itt volt 1841-44 között a Pesti Hírlap szerkesztősége, itt működött a Landerer-Heckenast nyomda, többször tanácskoztak ezen a helyen miniszterek is. (három emléktábla)

14. Belvárosi templom plébánia hivatalában kötött házasságot 1841. január 9-én Meszlényi Teréziával.

15. Károlyi-palota (ma Irodalmi Múzeum)

Többször tárgyalt itt Batthyány Lajossal, akit ebben az épületben tartóztatnak le.

16. Egyetem-tér papnevelde

Fiatall jurátusként látogatta az egyetem jogi karát.

17. Kecskeméti utca volt Szatmáry-ház

- 1848-ban a Kossuth-család lakhelye volt.
- 1850-51-ben itt volt Kossuth Zsuzsa magániskolája, akit a Jubál-féle özszeesküvés miatt hurcoltak el az Új-épületbe.

18. Nemzeti Múzeum

Építési bizottságának Kossuth is tagja volt.

- 1848-ban itt ülésezett a Felsőház, majd 1894-ben ezen a helyen ravatalozták fel Kossuthot.

19. Fiumei úti Nemzeti Pantheon

- 1894. április 1-jén ide temették,
- 1909-ben avatták fel síremlékét.

Tóth József

Budaörsiek Budapesten – fővárosiak falun

● folytatás az első oldalról

Tehát a munkát keresőknek volt mivel elérniük a fővárost. Mit kerestek a budaörsiek a fővárosban? Röviden, egy szóval is válaszolhatunk, munkát, megélhetést. Kevesen ugyan, de találtak közelebb is megélhetést. 1852-ben Hölle János Márton megalapította a Frank-tanyán híres pezsgőgyárát, ennek legismertebb terméke a Pannonia Sect pezsgő márka. Még néhány asszony is kapott itt munkát. Budaörsön gyártották az ismert Hunyady János keserűvizet De az 1890-es évek filoxéra járványa, tönkretette a település anyagi alapját képező bortermelést. Munka után kellett nézni. Ismert kereseti forrássá vált az asszonyok számára a dohánygyári munka – volt, akinek a helyi érdekű útiköltsége is soknak bizonyult. Ők kéreppárral jártak munkába, nem egyszer a gyalogolás is „elvitte” a munkást a munkahelyére. A másik asszonyi munka-forma a textilgyári munkavállalás. Egy 1900 táján készült fényképen vékony munkáslányok néznek a fényképező masinájába, gyereklányok is akadnak a Pesten dolgozók között.

*„a reggelig, míg a munka áll,
a gépek mogorván szövik
szövőnők omló álmait”*

– írja József Attila a Külvárosi éjben. A budaörsi kislányok kelengyére gyűjtöttek pénzt a pesti üzemekben. Volt férfiaknak vállalható munkafeladat is Budapesten. Léber Lipót kifutófiú volt egy pesti cégnél, ahogy családja visszaemlékezik: annyit járta kéreppárjával a fővárost, hogy a földet négyszer kör-

be kerekeshette volna. Idősebb Roth Antal eredetileg a fésűkészítés szép szakmáját tanulta, de szerencséjére elhelyezkedett a fővárosi Gázműveknél, így családjával együtt mentesült mindkét kitelepítéstől.

Volt azonban még egy lehetőség, amivel a budaörsiek pénzt kereshettek Budapesten. Ez volt pedig az un. „állani való szőlő” árusítása. A „csiri”-nek nevezett csemege szőlőt a budaörsi gazdaasszonyok gondosan kiválogatták, szőlős szobában „in Weinperstubb” felagatták, és ősztől néha tavaszig is tudták a gondosan ápolt és kezelt szőlőfürtöket a pesti csemege kereskedéseknek eladni. A harmincas években megindult Budaörsön a „Kurierbusz”. Napjában többször is fordult a falu és a főváros között, be-

szállította az őszibarack árusító asszonyokat a vásárcsarnokba, vitte a dohánygyári munkásnőket, és nagyobb ünnepeken akár Máriazellbe is elvitte a zárandoklatra induló budaörsieket. A közelmúltban sikerült a Helytörténeti Gyűjteménynek a Kurier Francitól vezetett járműről néhány felvételt szereznie.

És kiket hozott a Helyiérdekű Vasút Budaörsre? Thirring emlegetett útikalauzában huszonnyolc útvonal tárja fel a budai hegyek szépségét, ezekből számos út Budaörs felé vezetett. Külön látnivaló volt a falunk előtt található Sashegy, a XIX. századtól nevezetes borok teremtek itt. Krúdy Gyula Az élet álom című novellagyűjteményének tanulsága szerint Gyula úr is szerette a budai hegyvidék borait, egy-egy pincérfiút Budaörsről, Budakesziről álmodik novelláiba, és a mester életében már késői

kötetként megjelenő novellák budaörsi-budakeszi hangulatai azt sejtetik, hogy ő is járhatott valaha egy-egy borverseny idején e tájon. Mi mással, mint a vicinális vasúttal. Ekkoriban Krúdy-nak sem telt már pénze a gumirádlis hintóra, ahová beülve így utasította hajdan a kocsist: Balatonfüredre... Az 1920-as évektől már rendeznek Budaörsön szőlővásárokat, a préházaknál bort vásárolhattak a kilátogató fővárosiak is. Olcsón és jól. Kindtner Mátyás pék ropogós kifliket sütött, kislányai kivitték a préházakhoz, ahol a kint kártyázó helybeliek, a kiránduló pestiek szívesen vásárolták a süteményt a borkóstoláshoz. A fotóművész Rudolf Hartmann a harmincas években szívesen örökített meg ilyen préház melletti békés kártyacsatákat.

(Folytatása következő számban. – a szerk.)

Kovács József László

Avatás a hegytetőn

már 51 ezer korona gyűlt össze, amelyet a főváros 100 ezer koronára egészített ki. Terveit Schulek Frigyes készítette a Halászbástya architektúrájának felhasználásával. Az 1910 novemberében átadott torony később idegenforgalmi célponttá vált, 1926-ban díszkivilágítást is kapott. A budai hegyvidék jelképét 1950-ben államosították. Ezután a főváros vendéglátóipari vállalatának kezelésébe került, tetejéről az ország legnagyobb vörös csillaga világított. A könyvet kiadó dr. Kollega Tarsoly István munkatársunknak elmondta, hogy ez rendkívül ronda volt ott, lebontása a kilátó újabb funkcióváltását jelezte előre. Öt év alatt 150 millió Ft-tal támogatja a kerületi közgyűlés időszerűvé vált felújítását – tudtuk meg a könyv utolsó lapjait olvasván.

g.t.

Erzsébet-kilátó

Hegyvidéki Históriák

A budai hegyvidék polgárai Erzsébet királynő emlékére kőből építettek kilátótornyot a János-hegy tetején. A főváros erdészeti és külterületi bizottsága már 1885-ben javasolta az életveszélyessé vált „Pozsony-jánoshegyi messzelátó” elbontását – olvashattuk *Majtényi György – Szatucsek Zoltán* Erzsébet-kilátó című könyvében, amely a Hegyvidéki Históriák sorozatában jelent meg. A Magyar Turista Egyesület Budapesti Osztálya 1896-ban a János-hegyre egy reprezentatív kilátó építését javasolta, idegenforgalmi érdekekre hivatkozva. Glück Frigyes, az ismert szállodatulajdonos javaslatára a kilátó építésére, az ipartársulat támogatásával 1904-ben

Óbudai Múzeum (Zichy kastély)

Vezető: *Dr. Újj Irisz*, tel.: 250-1020, cím: 1033 Bp., Fő tér 1., nyitva: K.-V.: 10-18 óra

Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Szőllősy Marianne*, tel.: 370-0652, cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48., nyitva: K-P.: 10-17, Szo.: 10-14 óra, zárva: 07. 01. – 08. 31.

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Gönczi Ambrus*, tel.: 218-7420, cím: 1093 Bp., Pipa u. 4., nyitva: K-P.: 10-16 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Juhász János*, tel.: 261-5569, cím: 1102 Bp., Halom u. 37/b., felújítás miatt zárva.

Alberfalvi Helytörténeti

Gyűjtemény és Iskolamúzeum
Vezető: *Beleznay Andor*, tel.: 208-6635, cím: 1116 Bp., Pentele u. 8., nyitva: K-Cs.: 16-18 óra, zárva: 07. 01. – 08. 31., és egyéb iskolai szünetekben is.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Dr. György Lajosné*, tel.: 365-

6126, cím: 1117 Bp., Erőmű u. 4., nyitva: Sze.: 15-18 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria

Vezető: *Dr. Gergely Katalin*, tel.: 201-6607, cím: 1122 Bp., Városmajor u. 16., nyitva: K., Cs., Szo.: 10-18 óra., zárva: 07. 18. – 08. 15.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Juhász Katalin*, tel.: 349-1501, cím: 1132 Bp., Váci út 50., nyitva: K-Cs.: 10-18 óra, zárva: 06. 17. – 08. 11.

Rákospalotai Múzeum

Vezető: *Mojzes Illdikó*, tel.: 419-8216, cím: 1158 Bp., Pestújhegyi út 81., nyitva: K., Cs., Szo.: 10-14, Sze.: 14-18 óra, zárva: 07. 29. – 08. 27.

Erdős Renée Ház

Vezető: *Bakonyvári M. Ágnes*, tel.: 256-6062, cím: 1174 Bp., Báthory u. 31., nyitva: K-V.: 15-18 óra.

XVIII. Kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Pilhoffer Ferenc*, tel.: 290-5629, 295-0877, cím: 1181 Bp., Kondor Béla sétány 10., nyitva: H-Cs.: 8-16, P.: 8-13 óra, zárva az iskolai tanítási szünetek idején.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Siklós Zsuzsa*, tel.: 281-1619, cím: 1191 Bp., Fő u. 38., nyitva: K-P.: 14-18, V.: 10-16 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: *Dr. Bogyirka Emil*, tel.: 283-1779, cím: 1203 Bp., Baross u. 53., nyitva: K-V.: 10-16 óráig, zárva: 07. 10. – 09. 15.

Csepel Galéria és Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Sárkány István*, tel.: 276-7343, cím: 1211 Bp., Szent Imre tér 3., nyitva: téli időszakban K-V.: 9-17, nyári időszakban K-V.: 10-18 óra, zárva: 07. 01. – 08. 31.

Budafok Barlanglakás Emlékmúzeum

Vezető: *Garbóci László*, cím: 1222 Bp., Veréb u. 4., (Kulcs a Mező u. 52. sz. alatt, Lakatos családnál)

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: *Sasvári Ilona*, tel.: 287-0083 cím: 1238 Bp., Szítás u. 105., nyitva: K-Szo.: 14-18 óra, zárva: 06. 19. – 08. 10.

Helytörténeti Nap 2002

Angyalföld-Újlipótváros-Vizafogó

Az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény június 6-án tartott Helytörténeti Napján a XIII. kerületi pedagógusok szakmai tanácskozásának adott elsőbbséget. A kétórás fórumon a honismereti oktatás módszertanáról, a helytörténeti gyűjtemény különféle tantárgyakhoz való kapcsolódásáról, a kerületi helytörténeti kiadványokról, kiállításokról és múzeumpedagógiai foglalkozásokról esett szó. Mindezt még aznap egy kettős könyvbemutató követte. Az ismert újságíró/történész, *Buza Péter* Jelenics József: Budapest XIII. kerületének teljes utcanév lexikonát (külön cikkben ismertetjük – a szerk.) és *Juhász Katalin* – *Roboz László*: Kerületünk hajdan és ma című – magyar, német és angol nyelvű – fotóalbumát értékelte. Ez

utóbbi könyv a kerület városrészeinek múltját és jelenét veti össze korabeli és mai fotók bemutatásával. Kiadványuk előzménye, hogy két évvel ezelőtt a 2000. évi millenniumi helytörténeti napjukon a „Kerületünk hajdan és ma ...” címmel megnyílt fotókiállítás ezeknek a fotóknak a felhasználásával került megvalósításra. A kiállítás jelentőségét mutatja, hogy könyv formában való megörökítése is indokoltá vált. A közel száz oldalas fotóalbumban a bal oldali lapokon az egykori barnított fotók, a jobb oldaliakon a mai helyzetet bemutató színes fényképek láthatók. Mindezt *Juhász Katalin* előszava és a XIII. kerületet bemutató szemelvényválogatás egészíti ki.

G.T.

Miként a madarak...

Magyarországi görögök vallomásai

Az újságíró szerző válogatott beszélgetéseit *dr. Eperjessy Ernő* szerkesztésében jelentette meg az *Újpesti Görög Kisebbségi Önkormányzat*.

Papadopoulosz Filiposz: Miként a madarak... 245 oldalas kiadványa párhuzamosan görög és magyar nyelven szól a magyarországi görögök történetéről. Történelmi áttekintést nyújt a 15. századtól kezdődően napjainkig, ismerteti a magyar-görög kapcsolatok alakulását is. A szerző 1978 és 2001 között, különböző folyóiratokban megjelent riportjai az 1948-ban Magyarországra érkezett görögök polgárháborús üldöztetéséről, meneküléséről és hazánkban kialakult

életéről szólnak. A betelepülők és leszármazottaik vallanak arról, hogyan találtak új hazát nálunk, miként ápolják kapcsolataikat az anyaországgal. Megszólalnak *Makrisz Agamemnon* szobrászművész, *dr. Szabó Kálmán*, az ELTE görög tanszékének vezetője, *dr. Zisi Kleoniki*, a Bethesda Gyermekkorház főorvosa és mások. A szemtanúk hiteles vallomásai eddig kevéssé ismert történelmi eseményeket ismertetnek meg az érdeklődőkkel, s tájékoztatnak a görög nemzetiség mai életéről, hazánkhoz való viszonyáról. A kötet az érdeklődők számára nagyobb könyvtárainkban és az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben hozzáférhető.

(szm.)

Nagy-Budapest külső kerületeinek markáns épületei közé tartoznak az egykori község- illetve városházák, a mai kerületi önkormányzatok székhelyei. Mivel az egyesítés előtt az akkori fővárosi kerületek csupán egy közigazgatási egység részei voltak, míg a később Budapesthez csatolt települések önálló közigazgatási egységet alkottak, érthető volt az utóbbiaknál az igény, hogy gazdasági lehetőségeik függvényében, emeljenek olyan épületeket helyi ügyeik intézésére, amelyek méltóképpen mutatják önállóságukat. Ezek közül a legismertebb az újpesti városháza, amely néhány lényegtelen kiegészítéssel napjainkban is eredeti külsejében pompázik, s amelynek történetét, legalábbis működésének kezdetéig *Rojkó Annamária* írta meg.

Az 1800-as évek utolsó negyedében, többszöri helyváltoztatás és egy helyi csetepatét követő gyújtogatás után, amelynek az akkori községház teljes berendezése, valamint a falak is áldozatul estek, viszonylag nyugodt időszak következett: 1874 után több évtizedre egy földszintes épületben intézték a helyi lakosok ügyeit. Ezt azonban a múlt század kilencvenes éveinek elejére kinőtték – a háttérben természetesen Újpest XIX. század végi, robbanásszerű fejlődése áll –, s felvetődött egy új városház építésének terve. A képviselők a tervvel egyetértettek, de eleinte megosztotta őket annak leendő helye, s többszöri próbálkozás után sem tudtak egységes álláspontra jutni. Végül 1895-ben az egyik városatya hatásos érveléssel támasztotta alá az István-tér kiválóságát. Ennek ellenére a javaslatot követő szavazáson a támogatók és az el-

Roland vitéz és kutyafej

avagy

Rojkó Annamária:

Az újpesti városháza története.

[Bp.], 2001, Újpest Önkormányzata.

utasítók száma megegyezett, s csak az elnöki szavazat döntött a jelenlegi hely mellett. Ez a döntés azonban, ahogy már a szavazás is mutatta, nem váltott ki egyhangú lelkesedést az újpesti polgárokból; támadták is azt a következő években, főleg a helyi sajtó lehetőségeit kihasználva. Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy a tervpályázat kiírására csak 1898-ban kerülhetett sor. Persze a sajtó egy része ezzel sem volt elégedett, kifogásolták a túl szigorú feltételeket. Ennek ellenére öt pályázat is érkezett, amelyek közül a Böhm Henrik – Hegedűs Ármin nevével fémjelzetek megvalósítását javasolta a zsűri. Ezután felgyorsultak az események. A talajpróba és a kivitelezési pályázatok

elkészült az alapozás és pince, október elején megtartották a bokrétaünnepet, novemberben már a tornyok is álltak, s 1900 nyarán a kivitelező készen állt az átadásra. Meg is jegyezték az ellenzéki lapok, hogy Újpesten a dolgok általában nehezen kezdődnek el, de ha egyszer elkezdődik valami, akkor az egy szemhunyas alatt készen van. Végül az új városháza berendezési munkálatai után 1900. november 5-én – miközben a hivatalok fogadták már az ügyfeleket –, ünnepélyes testületi ülésel felavatták a főhomlokzaton erkéllyel is kiemelt közgyűlési termet.

Az újpesti városháza története a kerület helyismereti irodalmának igen figyelemre méltó új műve. Szerzője a rendelkezésre álló dokumentumok közül a legfontosabbakat, a helyi sajtó termékeit tanulmányozta át elsősorban és igen gondosan; fáradságos munkáját az tudja legjobban értékelni, aki már maga is végzett hasonló, forrásfeltáró tevékenységet. De nem elégedett meg csupán ennyivel, szükség esetén egybevetette azokat egyfelől kéziratok dokumentumokkal (például a helyeldöntő testületi szavazás jegyzőkönyvével), másfelől magával az elkészült épülettel. Ezt mutatják azok az illusztrációk, amelyek egy-egy belső vagy kül-

ső részletet ábrázolnak. Az építkezés története mellett mintegy mellékvonalként olvasható többek között az építészek életrajza, a még el sem készült épületről nyomtatott első képeslap története, a járásbíróóság felállításával kapcsolatos bonyodalmak, a fenntartást szolgáló vendéglő vagy italmérés ügye, a homlokzati

Roland szobor a homlokzaton

címerpajzsok okozta galiba, a belső berendezés intimitásai, és a többi itt fel nem sorolható érdekesség, amelyek a helybeliek lokálpatriotizmusát erősíthetik, a nem helybeliek érdeklődését pedig felkelthetik. *Rojkó Annamária* összefoglalója arra is alkalmas volna, hogy a kerület iskoláiban, helyismereti tankönyv mellett ajánlott olvasmányként szolgáljon.

A kötet szerzője mellett feltétlen elismerés illeti meg a kiadót, a IV. kerületi önkormányzatot is, amely évek óta tartó inspiráló és dotáló szerepével nagymértékben hozzájárult és hozzájárul ahhoz, hogy maguk az újpestiek és más érdeklődők ismeretei folyamatosan bővílhessenek e sokszínű kerületről. Másik 2001. évi kiadványuk egykori legendás polgármesterük, Ugró Gyula Újpestről szóló monográfiájának reprintje.

Buda Attila

Kutyafej a képviselői padokon

sikeres lezárulása után már a következő évben megkezdődhetett az építkezés. Július elején megtörtént az első kapavágás, augusztusban

Schmidt hagyaték II.

Egy közép-európai vállalkozó Budapesten:

Schmidt Miksa bútorgyáros magyarországi tevékenysége és hagyatéka.

– Bp.: BTM, 2001.

● folytatás 2001/4. számunkból

Rostás Péter ismerteti tanulmányában Schmidt Miksa hagyatékát, kitérve a hagyaték tárgyát képező ingatlanok elő- és utóéletére, az épületek, telekalakítások részletes leírására (pl. Kiscell mellett a Mányoki úti villa), a fellelhető dokumentumokra, fotókra, ezzel várostörténeti szempontból is értékes adatokkal szolgál. A kiscelli hagyaték ismertetése egyben múzeumlétezési tanulmány is, hiszen Schmidt a kolostort már – részben – múzeumalapítási szándékkal vette. Mint amatőr régész és műkincsgyűjtő az általa kiásott és vásárolt leleteket is itt helyezte el. Bár életében nem sikerült az áhított múzeumot létrehozni, a kastélyt s a környező telkeket azzal a feltétellel adományozta a fővárosra, hogy ott iparművészeti múzeumot hozzon létre kultúrtörténeti, bútortörténeti kiállítással. Azt, hogy a végakarát miért nem teljes egészében érvényesült – ennek csak egyik oka volt, hogy a városvezetés elsősorban saját Székesfővárosi Történeti Múzeumának anyagát (a mai Budapesti Történeti Múzeumot) kívánta ott elhelyezni, mivel városligeti, szűkös és leromlott volt millenniumi kiállítási épületből való kiköltöztetése már sürgőssé lett -, megtudhatjuk a rendkívül alapos és tanulságos írásból.

Kiss Éva, aki a kiállítás rendezője is egyben, „Hagyatékból gyűjtemény” címmel részletes leírást ad a Kiscellben fellelhető, illetve a kiállításon látható bútorokról, amelyekből ki-

emelkedőek az angol stílusban készült mintakollekció megmaradt darabjai, s a szecessziós bútorok csoportja (ezeket a századforduló legjobb művészei tervezték ill. Schmidt Miksa maga). A tanulmány egyúttal felhívja a figyelmet a hagyaték megítélésének változására, ennek művelődéstörténeti összefüggéseire, a historizmus kutatás fellendülésére. Főleg annak jelentőségére, hogy a Schmidt hagyaték, mint múzeumi gyűjtemény azért jelentős és tanulságos, mert a Otárgyak, bútorok mellett a hozzájuk kapcsolódó tervek, rajzok, üzleti dokumentumok is megtalálhatók, így átfogó képet kaphatunk egy 19-20. század fordulóján jelentős lakberendezési vállalkozásról.

A Schmidt család és a Fridrich Otto Schmidt cég történetét ismerteti Eva B. Ottilinger a bécsi szálat követve (a 4. Schmidt generáció a bécsi Chotek palotában még ma is birtokolja és vezeti az azonos nevű vállalatot), s szélesebb összefüggésbe helyezve beszámol a cégnek a bécsi

Iparművészeti Múzeumból kiinduló iparművészeti reformtörekvésekben betöltött szerepéről.

Veszprémi Nóra „Lakberendezés és színházi díszlet a századelőn” címmel a Schmidt bútorgyár és a Víg-színház kapcsolatáról ír. A XIX. sz. végén kialakult, s a Víg-színházban is divó realista irányzat fontosnak tartotta a tárgyak valódiságát, s mivel ebben a színházban nagyobbbrészt korabeli gazdag polgári miliőben játszódó darabokat mutattak be, az ennek a rétegnek a részére dolgozó Schmidt, s a

Budapesten, 1910-ben készült Schmidt karosszék

találása érthető volt. S ezt nemcsak a reklámérték magyarázhatta (a színlepon nem tüntették fel a kölcsönadó nevét, s a Schmidt gyár egyébként sem hirdetett soha, sehol), szerepet játszott a kapcsolatban Schmidt Miksa mű-

vészetszerető, s a kulturális életben otthonosan mozgó személyisége is. A tanulmány szerzője a fellelhető dokumentumok alapján rekonstruálni tudja több előadás díszletét, s élvezetesen elemzi is azok művelődés- és társadalomtörténeti

vonatkozásait. Az elemzések azért is fontosak mivel „a vígszínházi színpadkép a maga korában fogalom volt. Éppúgy szerves részét képezte a budapesti polgárság kultúrájának, mint Schmidt Miksa lakberendező tevékenysége” – Veszprémi megállapítása szerint.

A Schmidt cég cserépkályháiról közöl tanulmányt Dávid Ferenc a budapesti és bécsi hagyatékban fennmaradt írott források, fotók, tervrajzok alapján, s rekonstruálja a jórész eltűnt cserépkályhaanyagot. Stílusok, típusok szerint csoportosítja, s táblázatba is foglalja az írott források valamennyi cserépkályhaadatával együtt.

(Folytatása következő számunkban. – a szerk.)

Gali Ágnes

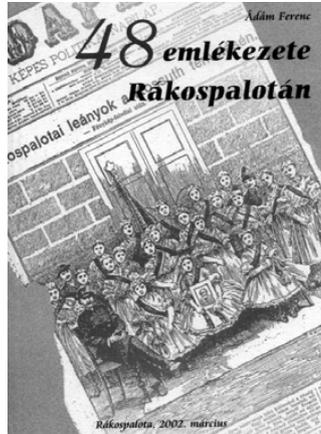
Aquincum Baráti Kör

Az antik kultúra népszerűsítése, terjesztése, az ókori hagyományok felelevenítése és az Aquincumi Múzeum tevékenységének segítése érdekében hozták létre az Aquincum Baráti Kört. Céljai megvalósítása érdekében programokat, rendezvényeket szervez, előadásokat tart, és kapcsolatokat teremt a hasonló jellegű hazai és külföldi civil szervezetekkel. A baráti kör tagja lehet minden magyar állampolgár, aki az antik hagyományokhoz kötődik, azokat megőrizni kívánja. Részletesebb tájékoztatás a Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeumában kérhető.

48 emlékezete Rákospalotán

Az 1848 emlékeit tartalmazó kiadványt 2002. márciusában jelentette meg a XV. kerület, Rákospalota, Pestújhely, Újpalota Önkormányzata. A Kossuth évforduló alkalmából megjelent kötet *Hajdu László*, a Kossuth Emlékbizottság elnöke bevezető szavaival kerül az olvasók kezébe. *Ádám Ferenc* eredeti dokumentumok alapján ír a szabadságharc rákospalotai eseményeiről, név szerint, rövid életrajzzal mutatja be a településről származó honvédeket. Sorra veszi a 48-as eszméket támogató neves személyiségeket, Székely Elek és Kossuth Lajos kultuszának kialakulá-

sáról mesél. Megemlékezik a szabadságharc 50 és 100

éves évfordulójának helyi megünnepléséről. A 80 oldalas munkát a Rákospalotai Múzeum Kossuth emlékeinek jegyzéke, a 48-ral utaló intézmény és közterület elnevezések felsorolása egészítik ki. A kötetet a Rákospalotai Múzeum fotóanyagából válogatott fotók, dokumentum másolatok színesítik. Tartalmában és küllemében is szép kiállítási kötet. Méltó módon kapcsolódik a nagy magyar történelmi személyiség születésének 200. évfordulójához.

Szöllősy

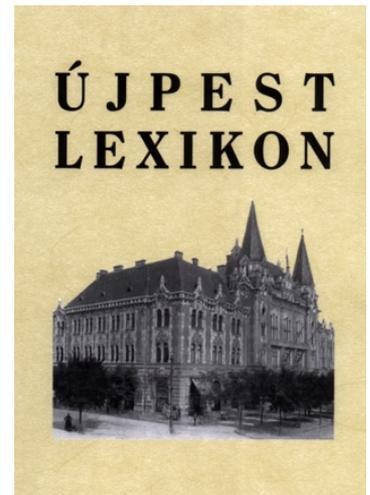
Az 1996-ban indított, Óbuda-Békásmegyer múltját sokoldalúan feldolgozó Helytörténeti Füzetek sorozat újabb kötete *dr. Kádár Péter Csúcshegy* című munkája. A Csúcshegyet és környékét bemutató szerző – Kádár Péter villamosmérnök, a Csúcshegy Menedék Egyesület elnöke – rendkívül tiszteletre méltó érdeme, hogy szűkebb pátriája, lakóhelye történetének felkutatására vállalkozott. Olyan vidék ez, amely közigazgatási szempontból csak fél évszázada tartozik kerületünkhez, de a korábbi

ÚJPEST LEXIKON

Polgári kezdeményezésre indult

A városrész történetében meghatározó személyiségek bemutatását vállalta fel Újpest önkormányzata a 2002 márciusában megjelent 600 oldalas meghaladó Újpest Lexikonával. A több mint másfél évszázadot átívelő mű az Újpesti Közművelődési Kör másfél évvel ezelőtti kezdeményezésének köszönhető. Szerkesztését *dr. Sipos Lajos* vállalta fel, a lexikon öt fő témaköre (építészet-, művészet- és irodalomtörténet, ipartörténet, sporttörténet, tudománytörténet és várostörténet) szócikkjeinek szerzői az adott szakterületet kiválóan ismerő újpesti lokálpatrióták voltak. A műves tipográfiájú lexikon kivitelezését a Kossuth Kiadó végezte el. Újpest kulturális alpolgármestere, *Hock Zoltán* a könyv bemutatóján méltán használhatta „a legek könyve” minősítést: a közel 1500 szócikk az egyetlen összefoglaló mű a városrész kiemelkedő személyiségeiről és megvalósítása is – alkotóinak köszönhetően – a

lexikonok világát tekintve páratlan gyorsasággal történt meg. A kiadvány használhatóságát segíti a benne szereplő személyek tematikus csoportosítása. Külön érdekessége ennek a könyvnek, hogy az önkormányzat támogatása mellett közel ezer megrendelő (ke-

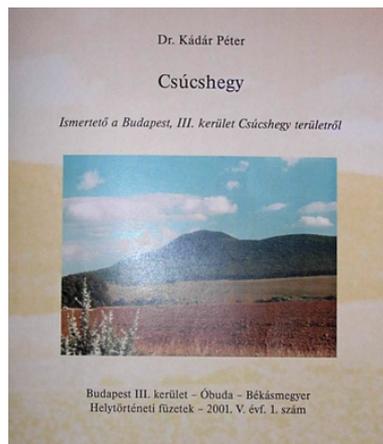

rületi polgár, civil szervezet, vállalat...) előfizetésével segítette megjelenését. Az Újpest Lexikon internetes változata, folyamatosan bővülő terjedelemben a www.ujpestilexikon.hu címen olvasható.

(g.t.)

Csúcshegy

időkben is számos szállal kötődött az óbudai történetekhez.

Szerzőnk egyrészt igyekezett minden fellelhető irodalmi, történeti forrást megtalálni, másrészt a mesélt történelem (oral history) értékeit, információit is megosztani velünk. Anyagának fejezeteiben áttekinti a földrajzi környezetet, a mezőgazdasági művelést. Történelmi fejezete a múzeumi adatok mellett felhívja a figyelmet a ma is látható emlékekre. Hallhatunk az egykori sváb gazdákról, a Bécsi útról, a II. világháború nyomairól, a vendéglőről, a körorsról.

N. N.

Számunk szerzőiről

Bolla Dezső hidrológus, ny. helytörténeti gyűjtésményvezető

Buda Attila könyvtáros, az ELTE BTK Irodalomtörténeti tanszék könyvtárvezetője

Gábrriel Tibor történész, a Budapesti Honismereti Társaság titkára

Gali Ágnes könyvtáros, BTM Aquincumi Múzeum

Karacs Zsigmond történész, a Budapesti Honismereti Társaság mb. elnöke

Kovács József László ny. egyetemi tanár

Népešsy Noémi muzeológus, Óbudai Múzeum

Rédey Pál evangélikus lelkész, a Budapesti Honismereti Társaság elnöke volt

Szöllősy Marianne történész, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője

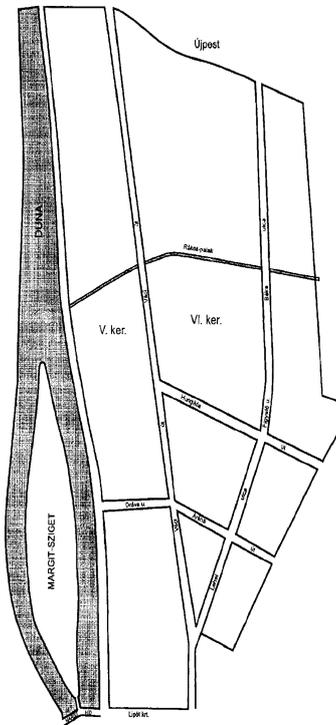
Ferencvárosi utcák

Mesél a helytörténeti olvasókönyv

Ferencváros ifjúsága a kerületi önkormányzatnak köszönhetően egy európai színvonalú helytörténeti olvasókönyvet vehet már kezébe. A „Mesélnek a ferencvárosi utcák” című kötetet Lukács Emília szerkesztette és állította össze, Horátski Nóra és Kenyó Ágnes írói közreműködésével. A több mint 250 oldalas könyv mintegy 150 tanulmány (szakirodalom) felhasználásával készült és 200-at meghaladó színes illusztrációt tartalmaz. A kerület növekedésének megfelelően az utcákat három fő részben csoportosítja (Belső-Ferencváros, a Ferenc körüttől a Vágóhid utcaig, a Soroksári úton Külső-Ferencváros felé) kiadványuk. Egy-egy utca előző megnevezései, nevezetesebb épületei, a névadó bemutatása és az ezekhez kapcsolódó szépirodalmi alkotások, korabeli és mai fotók alkotják az utcák leírásának gerincét. Az olvasók számára így élővé válik kerületük múltja.

Az eligazodást névmutató, illusztráció jegyzék és térképek segítik. A kötet első kiadása ezer példányban készült. Kelendőssége miatt az utánnomása már kétezer példányos volt.

Minden túlzás nélkül mondható, hogy a kötet tartalma és kivitele miatt a főváros leghasznosabb helytörténeti olvasókönyveként említhetjük.

A XIII. kerület határai 1873-ban

Határkövekkel kezdődött

Utcanévlexikon a XIII. kerületből

A főváros XIII. kerületének önkormányzata és a XIII. Kerületi Helytörténeti Klub közös kiadásában megjelenő kötet rövid bevezetőjében írója, Jelenics József a kerület kialakulásáról, az utcák és terek kitzésének szempontjairól, Angyalföld és Újlipótváros utcanévbokráiról tájékoztatja az olvasót. Megismerkedünk a tüzéségi eszközök (Lőportár, Üteg, Kartács stb.), történelmi személyiségekre (Huba, Lehel, Bulcsú stb.), vise-

letdarabokra utaló (Keszkenő, Kucsma, Dolmány stb.) vagy vízi étellel kapcsolatos (Tutaj, Garam, Viza stb.) közterület elnevezések okával. A kötet a továbbiakban lexikonszerűen, abc sorrendben tartalmazza a városrész utcáinak jegyzékét. A címben is szereplő teljes szó nemcsak mennyiséget, minőséget is jelent. Az olvasó hamar meggyőződhet arról, ha elolvas egy-egy szócikket. Nemcsak az utca vagy tér elhelyezkedése, korábbi elnevezése, mai nevének leírása szerepel bennük. Külön szót a szerző a névadóról, ha az személy vagy földrajzi név. Így néhány szóban általános ismeretterjesztő feladatokat is ellát ez a könyv. Helyismereti szempontból fontos annak említése is, hogy egy-egy utca leírásából tájékozódhatunk az ott lévő jelentősebb középületekről, intézményekről és gyárakról. Több jelentős főútvonal leírása egészen monografikus pontossággal ismerteti a „hely” történetét: Dózsa György út, Róbert Károly körút, Szabolcs utca, Váci út. A kiadvány mellékletében több térkép, korabeli utcajegyzék, védett épületek felsorolása és jól használható irodalomjegyzék szerepel. **Sz.M.**

Kőbányai Anziks

Szent László Napok

Háromhetes kulturális rendezvénysorozatot szervezett a kőbányai önkormányzat. A Szent László Napok keretén belül június 17-én a Kőbányai Szabó Ervin Könyvtár és az Erdélyi Magyarok Egyesülete „Szent László emléke középkori templomainkban” címmel fotókiállítást nyitott meg és ugyanitt Karacs Zsigmond gyűjteményéből könyvkiállítás került megvalósításra. Három nap múlva, 20-án

Herpai Gábor fotográfus fotósorozatának (Kőbányai Anziks) megnyitására került sor a Pataky Művelődési Központban. Ezen a 70-es évek városközpontjának, a Szent László templom tornyából rögzített panoráma képét láthatták a kiállítás vendégei. Kőbányai helytörténeti körútra is invitálták június 22-én az érdeklődőket. Az autóbuzos vá-

rosnézés „Kőbányai séták” néven már ötödik alkalommal kerül megrendezésre a kerület kulturális napjainak keretein belül – természetesen szakmai ismeretessel egybekötve.

F.: Budapesti Honismereti Társaság

1043 Budapest,
Berda József u. 48.

Ingyenes lapunk kereskedelmi forgalomba nem kerül, megtalálható a budapesti kerületek múzeumaiban, helytörténeti gyűjteményeiben és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjában. Megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Kollégiuma, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Karacsony Sándor emlékére” Szakalapítványa, a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága Közművelődési és Tudományos Alapja és a budapesti kerületek önkormányzatainak támogatása teszi lehetővé.

Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor

Szerkesztőbizottság: Ádám Ferenc, Sándor P. Tibor, Sipos András,

Rédey Pál, Schwarcz Katalin

Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság

(1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652)

Nyomás: Kolofon Kft., ISSN 1418-4273